

काशीहिन्दूविश्वविद्यालयः
भारताध्ययनकेन्द्रम्

अनुप्रयुक्तसंस्कृते स्नातकस्तरीयः (अंशकालिकः) डिप्लोमा-पाठ्यक्रमः
Syllabus for UG Diploma (Part time) in Applied Sanskrit Course

प्रथमवर्षम्

प्रथमसत्रम् (Sem. I) (AS 111)

प्रथमं पत्रम् (I Paper) – सैद्धान्तिकः पाठ्यक्रमः –

(3(साप्ताहिकी)X10 त्र 30कक्षाः) 3 क्रेडिट

- संस्कृतवर्णमालापरिचयः – चतुर्दश माहेश्वरसूत्राणि।
स्वरः, व्यञ्जनम्, संयुक्तवर्णः, अनुस्वारः, अनुनासिकम्, विसर्गः, वर्णविन्यासः, वर्णसंयोगः, उच्चारणस्थानम्, लेखन-प्रक्रिया।
- शब्दरूपं धातुरूपम् (दिनिकप्रयोगदृष्ट्या आधात्मका शब्दरूप-धातुरूप-प्रक्रिया), विभक्तिः, कारकम् (अर्थसहितः सामान्यपरिचयः) –
2.1 शब्दरूपम् (संज्ञात्मकम्) – अन्तिमवर्णदृष्ट्या, लिङ्गदृष्ट्या वचनदृष्ट्या च वर्गीकरणम्।

शब्दाः (अजन्ताः/स्वरान्ताः)						
	अकारान्तः	इकारान्तः	उकारान्तः	ऋकारान्तः	आकारान्तः	ईकारान्तः
पुलिङ्गम्	देव, राम	कवि, हरि, पति	गुरु	पितृ, दातृ	–	–
नपुंसकलिङ्गम्	फल	वारि	वस्तु	–	–	–
स्त्रीलिङ्गम्	–	मति	धेनु	मातृ	लता	नदी

एतत्सदृशानाम् अन्वेषाञ्च रूपाणाम् अभ्यासः।

सर्वनाम – अस्मद्, युष्मद्, तद्, एतद्, यद्, भवत्, किम् (त्रिषु लिङ्गेषु)।

2.2 धातुरूपम् (क्रियारूपम्) –

- लकारदृशा – लटलकारः (वर्तमानकालः), लृटलकारः (भविष्यत्कालः), लङलकारः (भूतकालः)।
पुरुषदृशा – प्रथमपुरुषः, मध्यमपुरुषः, उत्तमपुरुषः।
वचनदृशा – एकवचनम्, द्विवचनम्, बहुवचनम्।

धातवः-प्रदर्शनात्मकाः – पठ्, लिख्, चल्, गम्, नम्, खाद्, यद्, हस्, गै।

सत्तात्मकाः – अस्, भू।

- अव्ययम्- (स्थानवाचि) – अत्र, तत्र, यत्र, सर्वत्र, अन्यत्र, कुत्र।
(समयवाचि) – यदा, तदा, सदा, सर्वदा, कदा, अद्य, श्व, ह्य।
(समुच्चयवाचि) – च, अपि, एव।
(अवस्थावाचि) – उच्चैः, नीचैः, शीघ्रम्, मन्दम्, शनैः, कथम्, उपरि, अधः, अन्तः।
– आम्, न, किम्।

4 शरीरस्य अवयवानां नामानि।

5 संख्या – 1-50

पठितांशमाधृत्य प्रायशः 50पृष्ठात्मिकायाः अभ्यासपुस्तिकायाः निर्माणम्।

प्रथमसत्रम् (Sem. I) (AS 112)

(3(साप्ताहिकी)X12 = 36कक्षाः) 3 क्रेडिट

द्वितीयं पत्रम् (II Paper) – सम्भाषणात्मकः पाठ्यक्रमः (प्रदर्शनात्मकः/व्यावहारिकः)

पूर्वपठितविन्दून् आश्रित्य सामान्यवाक्यरचनाभ्यासः।

सामान्यप्रयोगपरिचयः –

- मम्, भवत्, भवत्या।
- स्, सा, तत्, कः, का, किम्, यः, या, यत्, एषः, एषा, एतत्, त्वम्, अहम्।
- आम्, न, किम्।
- अत्र, तत्र, यत्र, सर्वत्र, अन्यत्र, कुत्र, यदा, तदा, सदा, सर्वदा, कदा।
- उच्चैः, नीचैः, शीघ्रम्, मन्दम्, शनैः, कथम्, उपरि, अधः, अन्तः।
- कारकप्रयोगः।
- विभक्तिः – प्रथमा, द्वितीया, तृतीया, चतुर्थी, पञ्चमी, षष्ठी, सप्तमी।
- लटलकारः (त्रिषु पुरुषेषु वचनेषु च) – अद्य, अधुना।
- लृटलकारः (त्रिषु पुरुषेषु वचनेषु च) – श्वः।
- लङलकारः (त्रिषु पुरुषेषु वचनेषु च) – ह्यः।
- प्रातः, दिवा, सायं, रात्रौ।
- च, अपि, एव।
- सम्बोधनम्।
- शरीरावयवाः।
- संख्यावाचकानि पदानि- 1-50।

द्वितीयसत्रम् (Sem.II) (AS 121)

तृतीय पत्रम् (III Paper) – सैद्धान्तिकः पाठ्यक्रमः –

(3(साप्ताहिकी)x10 = 30कक्षाः) 3 क्रेडिट

1. शब्दपदयोर्मध्ये अन्तरम् ।
2. शब्दरूपम् (हलन्तम्/व्यञ्जनान्तम्)–

	शब्दाः (हलन्ताः/व्यञ्जनान्ताः)
पुलिङ्गम्	निषज (निषक), महत्, सुहृद्, राजन्, विद्यार्थिन, पथिन, गच्छत् ।
स्त्रीलिङ्गम्	वाच, सरित्, दिश, परिषद्, आशिष ।
नपुंसकलिङ्गम्	जगत्, नामन्, कर्मन्, चक्षुष, मनस्, हविष ।

3. घातुपरिचयः (परस्मैपदम् आत्मनेपदञ्च) ।
4. घातुरुपम् – लोटलकारः विधिलिङ्लकारश्च – कृ, क्री, ज्ञा, घ्रा, नी, दृश, धृ, पत्, पा(पिब), स्म, क्रुच, शक, पृच्छ, इष(इच्छ), दा ।
5. अव्ययम् – एकत्र, पुरतः, पृष्ठतः, वामतः, दक्षिणतः, आवश्यकम्, पर्याप्तम्, अत्यन्तम्, मास्तु, अलम्, धन्यवादः, परश्व, परह्य, अभितः, परितः, वारम्, अद्य, आरभ्य, इति, यत्-तत्, किन्तु, निश्चयेन, प्रायशः, अपेक्षया, अतः, यतः, ततः ।
6. संख्या – 51-100
7. विशेष्य-विशेषणसम्बन्धः ।
8. उपसर्गः – आ, उत्, अनु, वि, प्र, परि, अव, उप, सम्, अप ।
9. प्रत्ययः – क्त, क्तवतु क्त्वा, ल्यप्, तुमुन्, शतृ, शानच् ।
10. वाच्यम् – कर्तृवाच्यम्, कर्मवाच्यम्, भाववाच्यम् ।
11. सन्धिः – स्वरसन्धिः : दीर्घसन्धिः, गुणसन्धिः, यणसन्धिः ।
12. समासः – अव्ययीभावः द्वन्द्वश्च ।

पठितांशमाधृत्य प्रायशः 50पृष्ठात्मिकायाः अभ्यासपुस्तिकायाः निर्माणम् ।

द्वितीयसत्रम् (Sem.II) (AS 122)

चतुर्थ पत्रम् (IV Paper) – सम्भाषणात्मकः पाठ्यक्रमः (प्रदर्शनात्मकः/व्यावहारिकः)

(3(साप्ताहिकी)x12 = 36कक्षाः) 3 क्रेडिट

पूर्वपठितविन्दुनाश्रित्य सामान्यवाक्यरचनाभ्यासः –

1. एकत्र, पुरतः, पृष्ठतः, वामतः, दक्षिणतः, अभितः, परितः, उपरि, अद्य, अतः ।
2. आवश्यकम्, पर्याप्तम्, अत्यन्तम्, मास्तु, अलम्, धन्यवादः ।
3. लोटलकारः विधिलिङ्लकारः ।
4. विशेष्य-विशेषणप्रयोगः ।
5. संख्यावाचकानां शब्दानां विशेषणरूपेण प्रयोगः ।
6. परश्व, प्रपरश्व, परह्य, प्रपरह्य ।
7. अद्यतनम्, इदानीन्तनम्, ह्यस्तनम्, श्वस्तनम्, पुरातनम् ।
8. क्त, क्तवतु क्त्वा, ल्यप्, तुमुन्, शतृ, शानच् प्रत्ययानां प्रयोगः ।
9. उपसर्गप्रयोगः ।
10. वाच्यपरिवर्तनविधिः ।
11. परस्मैपदम् – भवति, गच्छति, पठति ।
12. आत्मनेपदम् – एधते ।
13. सन्धिः – स्वरसन्धिः ।
14. वारम्, अद्य, आरभ्य, इति, यत्-तत् ।
15. किन्तु, निश्चयेन, प्रायशः, अपेक्षया ।
16. अतः, यतः, ततः ।
17. सम्बन्धवाचकाः शब्दाः ।
18. पशु-पक्षि-फल-पुष्प-वासर-नक्षत्र-दिशा-ऋतु-मास-पक्ष-वाचकाः शब्दाः ।

द्वितीयवर्षम्

तृतीयसत्रम् (Sem. III) (AS 211)

(3(साप्ताहिकी) x 10 = 30कक्षा:) 3 क्रेडिट

पञ्चमं पत्रम् (V Paper) – सैद्धान्तिकः पाठ्यक्रमः –

1. शब्दरूपम् –

शब्दाः					
	तकारान्तः	नकारान्तः	ष/सकारान्तः	इकारान्तः	ईकारान्तः
पुलिङ्गम्	मत्स्य	आत्मन्, ब्रह्मन्	विद्मस्		
नपुंसकलिङ्गम्		ब्रह्मन्	धनुष, पयस	दधि	
स्त्रीलिङ्गम्					स्त्री, लक्ष्मी, श्री

एतत्संज्ञानाम् अन्येषाञ्च रूपाणाम् अभ्यासः।

- घातूनां गणपरिचयः।
- घातुरुपम् – लट्, लृट्, लङ्, लोट्, विधिलिङ् लकारेषु।
परस्मैपदिनो घातकः – जीव्, त्यज्, धाव्, पच, ख्, सू, रुद्, गी, नश्, सिन्ह।
आत्मनेपदिनो घातकः – लम्, मुद्, क्षम्, वृष्, सद्, सेप्।
- सर्वनामरूपाणि – इदम्, अदस्, सर्व (त्रिषु लिङ्गेषु)।
- सन्धिः –
(क) व्यञ्जनसन्धिः – परसवर्णः, अनुनासिकः, श्चुत्वम्, ष्टुत्वम्, जश्त्वम्, चर्त्तम्।
(ख) विसर्गसन्धिः – विसर्गलोपः, विसर्गस्थाने ओ, ए, सू, श्, ष्।
- समासः – तत्पुरुष, कर्मधारय, द्विगु, बहुव्रीहि।
- वाच्यम् – कर्तृवाच्यम्, कर्मवाच्यम्, भाववाच्यम्।
- प्रत्ययाः –
(क) कृतप्रत्ययाः – तथ्यत्, अनीयद्, ष्वुल्, तृच्, धञ्।
(ख) तद्धितप्रत्ययाः – ल्व, तल्, अण्, धञ्।
(ग) स्त्रीप्रत्ययाः – डीप्, डीष्, टाम्।
- विभक्तयः (सुषु) – प्रथमा, द्वितीया, तृतीया, चतुर्थी, पञ्चमी, षष्ठी, सप्तमी, सम्बोधनम्।
- उपपदविभक्तिः –
• अधि, अनु, उप, उभयतः, परितः, निकषा, प्रति, धिक्, विना.....योगे द्वितीया।
• अलम्, विना, हीनम्, सह, साकम्, सार्धम्, समम्.....योगे तृतीया।
• नमः, रुच्, दा, स्पृहा, अलम् (सामर्थ्यार्थं).....योगे चतुर्थी।
• विना, बहिः, परम्, पूर्वम्.....योगे पञ्चमी।
• अग्रतः, पुरतः, पृष्ठतः, वामतः, दक्षिणतः, उत्तरतः.....योगे षष्ठी।
• स्निह्, विश्वस्.....योगे सप्तमी।

तृतीयसत्रम् (Sem. III) (AS 212)

(3(साप्ताहिकी)x 12 = 36कक्षा:) 3 क्रेडिट

षष्ठं पत्रम् (VI Paper) – सम्भाषणात्मकः पाठ्यक्रमः (प्रदर्शनात्मकः/व्यावहारिकः) –

पूर्वपठितविन्दूनाश्रित्य सामान्यवाक्यरचनाभ्यासः।

- अस्ति, नास्ति।
- क्रियापदस्य विभज्य प्रयोगः।
- सन्धिः – व्यञ्जनसन्धिः, विसर्गसन्धिः।
- समासः – द्वन्द्वः, तत्पुरुष, द्विगु, कर्मधारय, बहुव्रीहिः।
- प्रत्ययाः – कृतप्रत्ययाः, तद्धितप्रत्ययाः, स्त्रीप्रत्ययाः।
- उपपदविभक्तयः।
- विशेष्य-विशेषणभावः।
- वाच्यपरिवर्तनाभ्यासः।
- लोदलकारः।
- पूरणार्थकप्रयोगः।

चतुर्थसत्रम् (Sem. IV) (AS 221)

(3(साप्ताहिकी)x10 = 30कसाः) 3 क्रेडिट

सप्तमं पत्रम् (VII Paper) – सैद्धान्तिकः पाठ्यक्रमः –

पूर्वपठितशब्दरूपाणाम् आवृत्तिः वाक्येषु च प्रयोगः

1. सङ्ख्यावाचि-शब्दरूपाणि (त्रिषु लिङ्गेषु) 1-4 ।
2. धातुरूपाणि – लट्-लङ्-लृट्-लोट्-विधिलिङ्-लकारेषु :-
परस्मैपदिनो धातवः – आप्, क्षिप्, जप्, विश्, निल्, ग्रह्, चिन्त्, पाल्, रच्, क्षल् ।
आत्मनेपदिनो धातवः – ईक्ष्, ऊह्, कम्प्, भाप्, यत्, रम्, वन्द्, याच्, शीङ् ।
3. सन्धिः –
(क) स्वरसन्धिः – वृद्धिः, अयादिः, पूर्वरूपम्, पररूपम् ।
(ख) व्यञ्जनसन्धिः- अनुस्वारः, 'र्'लोपः, 'त्'स्थाने'ल् अनुनासिकम् ।
4. णत्व-षत्वविधिः ।
5. प्रत्ययाः –
(क) कृत-प्रत्ययाः- प्यत्, वित्तन्, ल्युट्, घञ् ।
(ख) तद्धित-प्रत्ययाः – मत्तुप्, वत्तुप्, इन्, टक् (इक्) ।
6. समयलेखनम् ।
7. रचनात्मकं कार्यम् – अनुच्छेदलेखनम्/पत्रलेखनम्/चित्रवर्णनम्/कथालेखनम् ।
8. अशुद्धिसंशोधनम् ।

चतुर्थसत्रम् (Sem. IV) (AS 222)

(3(साप्ताहिकी)x12 = 36कसाः) 3 क्रेडिट

अष्टमं पत्रम् (VIII Paper) – सम्भाषणात्मकः पाठ्यक्रमः(प्रदर्शनात्मकः/व्यावहारिकः) –

पूर्वपठितविन्दूनाश्रित्य अभ्यासः ।

1. सम्भावनार्थं विधिलिङ्-प्रयोगः ।
2. विध्यर्थं विधिलिङ्-प्रयोगः ।
3. कर्तरि प्रयोगः ।
4. कर्मणि प्रयोगः ।
5. भावे प्रयोगः ।
6. स्वरसन्धिः- वृद्धिः, अयादिः, पूर्वरूपम्, पररूपम् ।
7. व्यञ्जनसन्धिः- अनुस्वारः ।
8. णत्व-षत्वविधिः, 'र्'लोपः, 'त्'स्थाने'ल्, अनुनासिकम् ।
9. तव्यत्-अनीयस्-प्रयोगः ।
10. क्तिन्, ल्युट्, घञ् प्रयोगः ।
11. मत्तुप्, वत्तुप्, इन्, टक् प्रयोगः ।
12. चित्-चन-प्रयोगः ।
13. सम्मिश्रित-प्रयोगः ।
14. अशुद्धि-संशोधनम् ।